

O'ZBEKISTONDA FARMATSEVTIKA TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ISTIQBOLLARI

Shokanova Guljaynar Arslanbek qizi

Urganch davlat tibbiyot instituti

Stomatalogiya fakulteti Farmatsiya yo'nalishi 192-B guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi O'zbekistonda farmatsevtika tizimini rivojlantirishning dolzarb masalalari, mavjud imkoniyatlari va istiqbolli yo'nalishlari yoritilgan. Unda dori vositalari ishlab chiqarish hajmini oshirish, mahalliy farmatsevtika sanoatini qo'llab-quvvatlash, sifatli va xavfsiz dori vositalari bilan aholini ta'minlash, importga qaramlikni kamaytirish hamda zamonaviy texnologiyalarni sohaga joriy etish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, farmatsevtika tizimida ilmiy tadqiqotlar, innovatsion yondashuvlar, kadrlar tayyorlash va xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirishning ahamiyati ko'rsatib beriladi. Tezisdagi farmatsevtika sohasini modernizatsiya qilish mamlakat sog'liqni saqlash tizimi samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: farmatsevtika tizimi, dori vositalari, farmatsevtika sanoati, mahalliy ishlab chiqarish, innovatsiya, sog'liqni saqlash, sifat nazorati, import o'rnini bosish, modernizatsiya, farmatsevtik xavfsizlik.

Bugungi kunda farmatsevtika tizimi har bir davlatning sog'liqni saqlash sohasi barqarorligini ta'minlovchi muhim strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Aholini sifatli, xavfsiz va samarali dori vositalari bilan ta'minlash, dori vositalarining mavjudligi va arzonligini oshirish, mahalliy ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish hamda farmatsevtika bozorini zamonaviy talablar asosida tartibga solish dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, global miqyosda yuzaga kelayotgan pandemiyalar, importga qaramlik, dori vositalari narxining o'zgaruvchanligi va farmatsevtik xavfsizlik masalalari farmatsevtika tizimini yanada takomillashtirish zaruratini kuchaytirmoqda.

O'zbekistonda so'nggi yillarda farmatsevtika sohasini rivojlantirish, mahalliy dori vositalari ishlab chiqarishni kengaytirish, farmatsevtika korxonalarini modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish hamda xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarish tizimini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, farmatsevtika sanoatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, dorivor o'simliklar asosida yangi preparatlar yaratish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga tatbiq qilish va malakali kadrlar tayyorlash masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, farmatsevtika tizimi nafaqat sog'liqni saqlash sohasi, balki mamlakat iqtisodiy xavfsizligi, ijtimoiy barqarorligi va aholi hayot sifati bilan ham bevosita bog'liqdir. Mahalliy farmatsevtika sanoatining rivojlanishi import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish, ichki bozor ehtiyojini qondirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli O'zbekiston farmatsevtika tizimini ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xorijiy olimlar, jumladan, W.A. Kaplan, R. Laing, V.J. Wirtz, M. Bigdeli kabi tadqiqotchilar farmatsevtika tizimida dori vositalariga kirish imkoniyati, mahalliy ishlab chiqarish, farmatsevtika siyosati, sifat nazorati va ta'minot zanjiri masalalarini keng yoritganlar. Ularning ilmiy qarashlarida dori vositalarining mavjudligi, sifati va arzonligi sog'liqni saqlash tizimi samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida baholanadi.

O'zbekiston olimlari va tadqiqotchilaridan Sh. Yakubova, F. Abdiyeva, G.K. Turdiyeva, A.Z. Mo'minov, U.S. Salixbayeva, E.R. Toshmuhamedov, P. Nosirov va Sh. Abdullayeva kabi mualliflarning ilmiy ishlarida farmatsevtika sanoatining rivojlanish bosqichlari, farmatsevtika bozori, investitsion muhit, dori vositalari ta'minoti, mahalliy ishlab chiqarish va raqobatbardoshlik masalalari tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotlar O'zbekistonda farmatsevtika tizimini rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Shu jihatdan, mazkur tezida O'zbekistonda farmatsevtika tizimini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, xorijiy va mahalliy olimlar qarashlari, mavjud holat, muammolar hamda istiqbolli yo'nalishlar tahlil qilinadi. Farmatsevtika tizimini modernizatsiya qilish, mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash, sifat nazoratini kuchaytirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish mamlakat sog'liqni saqlash tizimi samaradorligini oshirishning muhim sharti sifatida asoslanadi.

O'zbekistonda farmatsevtika tizimini rivojlantirish masalasi bo'yicha ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur yo'nalish xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan turli nuqtayi nazardan o'rganilgan. Xorijiy olimlar asosan farmatsevtika tizimining sog'liqni saqlashdagi o'rnini, dori vositalaridan foydalanish imkoniyati, mahalliy ishlab chiqarish, innovatsiya va farmatsevtika bozorini tartibga solish masalalariga e'tibor qaratganlar.

Xorijiy tadqiqotchilardan Warren A. Kaplan va Richard Laing farmatsevtika mahsulotlarini mahalliy ishlab chiqarish masalasini sanoat siyosati va dori vositalariga bo'lgan ehtiyojni qondirish bilan bog'liq holda o'rganganlar. Ularning fikricha, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish faqat iqtisodiy masala emas, balki aholining sifatli va arzon dori vositalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytiruvchi muhim omildir.

V.J. Wirtz va hammualliflari asosiy dori vositalarining umumiy sog'liqni saqlash qamrovi uchun muhimligini ta'kidlab, dori vositalarining mavjudligi, arzonligi, sifati va ulardan oqilona foydalanish masalalarini farmatsevtika siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida ko'rsatganlar. M. Bigdeli tadqiqotlarida esa dori vositalariga kirish imkoniyati sog'liqni saqlash tizimining boshqaruv, moliyalashtirish, ta'minot zanjiri va bozor mexanizmlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilingan. Bu qarashlar O'zbekiston sharoitida ham dolzarb bo'lib, dori vositalari ta'minotini faqat ishlab chiqarish emas, balki sifat nazorati, logistika, narx siyosati va davlat boshqaruvi bilan birgalikda ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Farmatsevtika sanoatida maxsus iqtisodiy zonalar va klasterlar samaradorligini o'rgangan tadqiqotchilar ham mavjud. Jumladan, Xiangming Chen, Lotta Moberg va Aradhna Aggarwalning tadqiqotlarida erkin iqtisodiy zonalarining rivojlanishi davlat siyosati, institutsional boshqaruv, investitsion muhit, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik bilan bog'liq ekani ta'kidlanadi. Ushbu yondashuvlar farmatsevtikaga

ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirishda Xitoy, Hindiston va Singapur tajribasi muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi .

O'zbekiston olimlari va tadqiqotchilari ham farmatsevtika tizimi rivojlanishini turli jihatlardan tahlil qilganlar. Jumladan, Sh. Yakubova O'zbekistonda farmatsevtika sanoatining mustaqillikdan keyingi rivojlanish bosqichlarini, dastlabki muammolarni, ularning yechimlarini hamda xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning ahamiyatini yoritgan . Muallifning tadqiqotida farmatsevtika sanoati O'zbekiston iqtisodiyotining alohida yo'nalishi sifatida shakllangani va dori vositalari ishlab chiqarish hajmini oshirish muhim vazifa ekani asoslab berilgan.

Mahalliy tadqiqotchilardan Flora Abdiyeva farmatsevtika sanoatida qulay investitsion muhitni shakllantirish masalalariga e'tibor qaratgan. Uning tadqiqotlarida farmatsevtika sanoati sog'liqni saqlash tizimida yetakchi o'rin tutishi, bu sohada davlat tomonidan tartibga solish va investitsiyalarni jalb qilish zarurligi ta'kidlangan . Shuningdek, muallif farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda erkin iqtisodiy zonalar, xorijiy investitsiyalar, infratuzilma, ilmiy muassasalar va sanoat korxonalari o'rtasidagi hamkorlik muhimligini ko'rsatadi .

Gulasal K. Turdiyeva tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekiston farmatsevtika sanoatining barqaror rivojlanishi SWOT tahlil asosida o'rganilgan. Muallif farmatsevtika korxonalarini rivojlantirish, dori vositalari va tibbiy mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, tabiiy xomashyo imkoniyatlaridan foydalanish hamda ichki bozor ehtiyojini qondirish masalalariga e'tibor qaratgan .

Mahalliy adabiyotlarda A.Z. Mo'minov, U.S. Salixbayeva, E.R. Toshmuhamedov, P. Nosirov va Sh. Abdullayeva kabi mualliflarning ishlari ham farmatsevtika iqtisodiyoti, dori vositalari ta'minoti, farmatsevtika bozori va marketing masalalarini o'rganishda muhim manbalar sifatida keltiriladi . Ushbu manbalarda dori vositalari bilan ta'minlashni takomillashtirish, farmatsevtika bozorini rivojlantirish va sohada iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Rasmiy-huquqiy manbalar tahlili ham farmatsevtika tizimini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri ekanini ko'rsatadi. Jumladan, 2019-yildagi PQ-4554-son qarorda mahalliy farmatsevtika ishlab chiqaruvchilarining ichki bozor ehtiyojini yetarli darajada qondira olmayotgani, mahalliy dori vositalari ulushi qiymat jihatdan 27 foiz, tovar hajmi bo'yicha esa 45 foizni tashkil qilgani qayd etilgan . 2022-2026-yillarda farmatsevtika tarmog'ini yanada rivojlantirish bo'yicha "yo'l xaritasi"ning tasdiqlanishi esa sohani modernizatsiya qilish, investitsiya loyihalarini kengaytirish va mahalliy ishlab chiqarishni oshirishga qaratilgan muhim bosqich hisoblanadi . 2024-yildagi PQ-14-son qarorda esa "Tashkent Pharma Park" innovatsion ilmiy-ishlab chiqarish farmatsevtika klasteri faoliyatini jadallashtirish bo'yicha chora-tadbirlar belgilangan .

Xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda farmatsevtika tizimini rivojlantirish uchun mahalliy ishlab chiqarishni kengaytirish, dori vositalari sifatini xalqaro standartlar asosida nazorat qilish, investitsion muhitni yaxshilash, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda farmatsevtika klasterlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli farmatsevtika tizimini

modernizatsiya qilish nafaqat sog'liqni saqlash sohasi, balki mamlakat iqtisodiy xavfsizligi va aholi salomatligini ta'minlashning ham muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Dori vositalari va farmatsevtika faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. 1997-yil 25-aprel, 415-I-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi farmatsevtika tarmog'ida islohotlarni chuqurlashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4554-son Qarori. 2019-yil 30-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarda respublikaning farmatsevtika tarmog'ini jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-55-son Farmoni. 2022-yil 21-yanvar.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Farmatsevtika tarmog'ini yanada rivojlantirish va investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-14-son Qarori. 2024-yil 10-yanvar.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Farmatsevtika tarmog'ida ishlab chiqarishni rag'batlantirish va ilmiy tadqiqot jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-35-son Farmoni. 2026-yil 5-mart.
6. Kaplan W., Laing R. Local Production of Pharmaceuticals: Industrial Policy and Access to Medicines. Health, Nutrition and Population Discussion Paper. Washington DC: World Bank, 2005.
7. Wirtz V.J. et al. Essential Medicines for Universal Health Coverage. *The Lancet*, 2017. Vol. 389, Issue 10067. P. 403–476.
8. Bigdeli M., Jacobs B., Laing R., Tomson G., Ghaffar A., Dujardin B., Van Damme W. Access to Medicines from a Health System Perspective. *Health Policy and Planning*, 2013. Vol. 28, Issue 7. P. 692–704.
9. Yakubova Sh. O'zbekistonda farmatsevtika sanoatining rivojlanishi. Ilmiy maqola, 2021.
10. Abdiyeva F. Farmasevtika sanoatida qulay investitsion muhitni shakllantirishning dolzarb masalalari. Ilmiy maqola, 2021.
11. Abdiyeva F. Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda erkin iqtisodiy zonalarning ahamiyati. Ilmiy maqola.
12. Turdiyeva G.K. O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika sanoatini barqaror rivojlanishini tahlil qilish. *Oriental Journal of Economics, Finance and Management*, 2023.
13. Toshmuhamedov E.R. va boshqalar. Farmatsevtika iqtisodiyoti. Darslik. Toshkent, 2024.
14. Salixbayeva U.S. O'zbekiston Respublikasida farmatsevtik bozorning rivojlanish muammolari va istiqbollari. *Kimyo va farmatsevtika*, 2002.
15. Toshmuhamedov E.R. O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'izistonda farmatsevtikaning rivojlanishi. *Kimyo va farmatsevtika*, 2001. №2.